

PAUza

Akademicka

Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności

Nr 67

Kraków, 4 lutego 2010

Przełomowe odkrycia i koncepcje po II wojnie światowej

Badania nad Początkami Państwa Polskiego – przełomem nie tylko w polskiej archeologii

ZOFIA KURNATOWSKA

fot. Andrzej Kobos

Momentem przełomowym w rozwoju polskiej archeologii mediewistycznej, a w znacznym stopniu całej mediewistyki, były badania nad początkami państwa polskiego, popularnie zwane badaniami milenialnymi. Rozpoczęły się w określonym (1949), trudnym dla społeczeństwa polskiego czasie – nasilającego się stalinizmu – i stały się swoistym „azylem” dla ówczesnego pokolenia polskich prahistoryków i historyków. Z uwagi na znaczenie propagandowe, zwłaszcza w odniesieniu do tzw. „Ziem Odzyskanych”, władze nie szczędziły funduszy. Sam program „przygotowania wielkiej rocznicy” – tysiąclecia państwa polskiego – sformułowany przez Witolda Hensla w 1946 r., był pionierskim na owe czasy, szeroko zakrojonym interdyscyplinarnym programem naukowym i mimo, iż nie został od razu w pełni zrealizowany, a zwłaszcza wyzyskany, stał się istotnym wkładem naukowym w problematykę tego okresu naszych dziejów. Przyniosło się do tego ogromne zaangażowanie zarówno kadry kierującej badaniami, jak i wszystkich uczestniczących, a ponadto stymulujące zainteresowanie społeczne.

Badania zaplanowane dla różnych historycznych dyscyplin miały na celu uzyskanie jak najliczniejszych źródeł oświetlających formowanie się państwa polskiego, a także podjęcie próby nowego spojrzenia na to istotne w dziejach narodu wydarzenie historyczne. Nawiązując do lat międzywojennych, podjęto np. krytyczne edycje różnorodnych źródeł pisanych i studia nad zagadnieniami prawnohistorycznymi, ustrojowymi wczesnego państwa polskiego. Paradoksalnie – zniszczenia wojenne miast zabytkowych umożliwiły ich szczegółowe rozpoznanie, co w sposób naturalny na czoło zadań badawczych wysunęło badania wykopaliskowe, także pionierskie badania dawnej architektury.

Dla archeologii był to czas niezmiernego rozwoju, zwłaszcza metod eksploracji stanowisk skomplikowanych przestrzennie i o trudnej stratygrafii. Wykorzy-

stano doświadczenia lat 1930. w Gnieźnie i Poznaniu, a wcześniej w Biskupinie. Nawiązano szeroką współpracę z przedstawicielami dyscyplin przyrodniczych i technicznych i ten aspekt interdyscyplinarny zaistniał już na stałe w polskiej archeologii, prowadząc ostatecznie do wyłonienia się tzw. „archeologii środowiskowej”.

Badania „milenialne” miały przyczynić się do przyswojenia w świadomości społecznej „Ziem Odzyskanych”, wykazując ich polskość i słowiańskość, co polscy badacze powszechnie akceptowali, zwłaszcza w świadomości klęski narodowej i wobec narastającej sowieckiej dominacji, a także wobec konieczności odbudowy i obrony substancji narodowej i kulturalnej. Możliwości badawcze, kryjące się w Ziemiach Zachodnich, stały się swoistą rekompensatą, którą środowisko naukowe, także z dawnych ośrodków uniwersyteckich Lwowa i Wilna, starało się jak najlepiej wykorzystać.

Oczywiście ogrom pozyskiwanych źródeł archeologicznych uniemożliwiał ich pełne naukowe wykorzystanie. Wymagało to nie tylko żmudnych prac źródłoznawczych, co prowadziło do doskonalenia metod chronologizacji materiałów i nawarstwień, ale przede wszystkim wypracowywania nowej problematyki badawczej. Niedorozwój własnej problematyki badawczej powodował konieczność oparcia się w założeniach, ukierunkowujących prace wykopaliskowe, na ówczesnej problematyce historiografii mediewistycznej. Proces powstania państwa polskiego widziany był przez pryzmat jego głównych ośrodków, którym nadawano rangę wczesnych miast, ośrodków handlu i wytwórczości oraz przesuwano ich początki zazwyczaj w głąb doby plemienną, opowiadając się za ewolucyjnym modelem formowania się państwa.

Niejako ubocznym produktem tych badań było odślonienie zróżnicowanej kultury, pozostałości wczesnej sakralnej architektury kamiennej, pozyskanie bogatych materiałów obrazujących różne dziedziny wytwórczości i konsumpcji. Dało to początek rozwijającym następnie studiom nad różnymi działami kultury materialnej Polski wczesnośredniowiecznej, przyczyniając się do wykreowania nowej, płodnej dyscypliny badawczej w ramach historii – historii kultury materialnej.

(dokończenie – str. 3)